

kordokumentum, amelyet az utódok emlékezete is megőriz, sőt forrásmunkául szolgál más kutatásokhoz.”³⁵ A kötet folytatása az *Egyesületünk évtizede, 1997–2007* címmel megjelent forrásmunkánknak.

A fenti írásból remélhetőleg kiderül, munkánk mérhető, értékelhető. A hagyományapólast következetesen folytatjuk. Szeretnénk elérni folyamatosságunkat a következő évtizedekre is. Legfőképpen azért, hogy évtizedek múlva is legyen összetartó erőnk, és tagjaink találkozóinkon *Jó szerencsét!* köszöntéssel üdvözöljék egymást.

Petrovics László

Az esztergomi Búbánat-völgy tavai

A Búbánat-völgy a Visegrádi-hegység legnyugatibb részéhez tartozó Hosszú-hegy (266 m) és Szamár-hegy (306,9 m) között húzódik. A két hegy harmadidőszaki vulkánok maradványa, kőzetanyaguk andezit és dácit. A völgy korábbi századok során mocsaras, vizes terület volt. A Szamár-hegy és a Búbánat-völgy ma Esztergom északi városrészének belterülete.

Nevét a monda azzal magyarázza, hogy a török időkben Esztergom és Pilismarót között egy menekülő szekértábor férfi tagjait a törökök lemészárolták. A nőket és a gyerekeket rabláncon elhurcolták. A Búbánat-völgy neve azóta emlékeztet erre a szörnyű eseményre.

Környéke évszázadok óta lakott terület volt. A rómaiak Esztergom környékére Kr. u. 41–54 között, Pannónia megszállásának harmadik szakaszában érkeztek Claudius császár uralkodása idején. A limes itt húzódott, amelyet Kr. u. 96–117 között Traianus császár kezdett kiépíteni (Azaum–Almásfűzitő, Crumerum–Nyergesújfalu, Solva–Esztergom). Erre haladt a nagy hadi út is. Maradványait megtalálhatjuk a Búbánat-völgy és Basaharc között, valamint a Hideglelős-keresztől e két irányba levezető hegyoldalon.¹ A Hideglelős-kereszt csúcsról a Búbánat-völgybe egy máig használatos római kori szerpentin út vezetett le. Constantinus és Valentinianus császárok uralkodása alatt, Kr. u. 312–375 között létesült több erőd, köztük az esztergomi Hideglelős-kerestnél lévő, a pilismaróti Homoki szőlők-dűlőben levő kis erőd.² A XIII. században a Búbánat-völgy mellett létezett egy Zamárd (Szamárd) nevű település. A későbbi századokban a terület főként az esztergomi érsekség tulajdonában volt. Közeliében állt Ákospalotája, amely 1288 előtt az Ákos nemzetség birtoka volt. Később Kanizsai János érseknek, Zsigmond birodalmi főkancellárjának a tulajdonába került. A XV. században Vitéz János, majd Bakócz Tamás épített nyaralót, amit vadaskerttel vett körül. A török korban mind Zamárd település, mind Ákospalotája elpusztult, de Zamárd neve feltételezhetően a Szamár-hegy nevében tovább él.

Irodalmunkban is megjelenik a Búbánat-völgy. A *Nyugat* íróinak vezéralakja, legnagyobb költőink egyike, Babits Mihály a Szamár-hegy közelében fekvő előhegyi házában töltötte a nyarakat. Ez a táj adott ihletett számos versének. Török Sophie,³ a költő felesége erről így ír: „A költőt nem nyomják a fizikai törvények parancsai, felelőtlenül csaponghat.

35 Uo

1 Zolnay László: A középkori Esztergom. Gondolat, Budapest, 1983. 17–25.

2 Pifkó Péter–Zachar Anna: Esztergom helytörténeti kronológiája kezdetektől 1950-ig. Esztergom, 2000. 27.

3 Török Sophie: Török Sophie Babits Mihályról... most én vagyok hang helyetted... Palatinus, Budapest, 2000. 112–113.

Tudom, van sok föld felett lebegő légvár. De az igazi költészet legmagasabb tornya is földi materiából, kézzelfogható téglákból épült, s alapkövei nem felhőkön nyugszanak, hanem az egyszerű és becsületes anyaföldön.”

Babits Mihály⁴ előhegyi nyaralójának ablakából tekintett Esztergomra és gondolatai Toszkánát idézték:

„... Mint mikor fiesolei lakásomból tekintettem le Firenzére. A kupolákra, a nyájas hegykoszorúra és az Arnóra, akarom mondani Dunára, amely az Arnónál tulajdonképpen sokkal szebb s nagyobb víz. S amarra lehet Vallombrosa, amit itt Búbánat völgy-nek hívnak, költői név, nem stílszerűtlen a »virágváros«-hoz...”

Az olaszországi Vallombrosa-t (Vallis Umbrosa), a nyers magyar fordítás „Homályos völgy”-nek nevezi, ahol Benedek-rendi apátságot alapítottak a középkorban. A név tükrözi a középkori vallásos felfogást, miszerint a földi lét a sötét völgy, a siralom völgye. A mi Búbánat-völgyünkben nem volt Benedek-rendi kolostor, de szomorú események alapján kapta a nevét. Talán így kapcsolódik össze a messzi olasz táj a Búbánat-völgygel.



A Kerek-tó a második katonai felmérés térképén

(1964). Halastavak duzzasztógátjait találta az akkor még lakatlan területen. Közülük az északi maradt meg eredeti állapotában – mivel a mederbe házakat építettek –, a többi a 70-es években felújított halastavak létesítésekor, kissé átalakítva, megerősítve újra felhasználtak. Későbbi terepbejárások során kiderült, hogy malomkövek nem kerültek elő, így malmok feltehetően nem működtek a Búbánat-völgyben. A gátak a XIII. századnál később épültek, mivel Zamárd vagy Szamárd falu 1292. évi határjárása szerint itt mocsarak terültek el. Lehetséges, hogy a gátak az ákospalotai érseki nyaralóval és a vadaskert kialakításával egy időben készültek. Jelenleg a völgyben több mesterséges tó található, a Halas-tó, a Mini-tó, a Fürdő- és a Kerek-tó. Különösen a Kerek-tó és környezete élvez védeltséget. Nagyobb kiterjedésű nádassal rendelkezik, benne gyékényes foltokkal. A tóban a lebegő hínárvegetációban békalencse fajok képviselői találhatók nagy számban. A sekélyebb részekben a vízi hídőr (*Alisma plantago-aquatica*) és az úszó békaszőlő (*Potamogeton natans*) fajok képviselői élnek. A tó partját fűzések szegélyezik.

⁴ Babits Mihály: Esztergomi séta. Pesti Napló 83. (1932) aug. 14. 26.

⁵ Horváth István–Kelemen Márta–Torma István: Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergomi és a Dórog-i járás. Magyarország régészeti topográfiája 5. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 214–221.

A Búbánat-völgy botanikailag a Duna-zug-hegyvidék flórajárásához (*Visegradense*) tartozik. Ezt a flórajárást a Déli-Börzsöny (Szent Mihály-hegy), a Visegrádi-hegység andezit vonulatai és a Naszály-hegység mészkő-dolomit- és homokkő-alkotják. A Pannóniai flóratartomány egyik igen érdekes flórajárása, hiszen itt található három különböző eredetű flóra, az illír-kelet alpesi, a kárpáti-dacikus eredetű és a pontusi pusztai flóra elemei. Ennek eredménye a növényfajok hibridizációja. Egyik igen szép példája a Horánszky-cickafark (*Achillea horanszkyi* Ujh.). A homoki és a nemes cickafark kereszteződéséből „született meg”.⁶ A Búbánat-völgyhöz kapcsolódik egy endemikus alfaj előbukkanása. A Kerek-tó térségében, egy tűzezes lápréten Milkovits István botanikus találta meg, és közölte 1987-ben a *Symbolae Botanicae Upsalienses* folyóiratban azon kékperje alfajt, amely egyedül itt található meg az egész világon. Feltételezhetően a nyugati kékperje (*Molinia caerulea* Moench) alfajáról van szó, Simon-kékperjeként (*Molinia simonii* Milkovits) ismeri a szakirodalom.⁷

Esztergom környékének első jeles orvos-botanikusa Feichtinger Sándor⁸ volt. 1899-ben látott napvilágot az *Esztergom és környékének flórája* című munkája, amelyet az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat megbízásából készített. Saját vizsgálatai mellett a terület korábban kutató tudósok eredményeit is felhasználta, többek között Kitaibel Pál, Sadler József, Anton Kerner közléseit. Ebben a műben közel 1500 faj részletes morfológiai leírását közli, megadva pontos lelőhelyeiket is. A Búbánat-völgy mocsaras területéről is sok adattal szolgál. A növényvilág színpompás tagjairól, a kosborokról említi, hogy a Számár-hegy alatt, az ingoványos mocsaras réten mocsárkosborok egyedei virítanak. A hazai orchideák, kosborok közül 2018 április végén magam is találtam szép számban bíboros kosbort (*Orchis purpurea*) a Kerek-tó melletti réten. A fűzek több fajáról is említést tesz a Kerek-tó térségében. A hamvas fűz (*Salix cinerea*), a kúszó fűz (*Salix repens*) jellegzetes növényei voltak ennek a mocsárvilágnak, amelyek szerencsére ma is megtalálhatók. A kákafajok közül a keresztbe csíkos ecsetkákát, a *Scirpus tabernaemontani* Gm *Tabernemontanust* említi. A sásfélék közül a rostos tövű



A Számár-hegy és a Kerek-tó



Bíboros kosbor a Kerek-tó melletti réten

6 *Dobolyi Konstantin*: Gondolatok az *Achillea horanszkyi* Ujhelyi taxonómiai helyzetéről. *Kitaibelia* II/2 (1997) 177–178.

7 *Milkovits István–Borhidi Attila*: Studies of *Molinia caerulea* complexes in Hungary. *Symbolae Botanicae Upsaliensis* 27. (1987) 140–145.

8 *Feichtinger Sándor*: Esztergom megye flórája. Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat. Esztergom, 1899. 316–362.

sást, a *Carex paradoxat* Wild Abajdocz S., valamint a szürke-zöld *C. glauca Scop. C. flaccat*, és a zombéksást (*C. stricta*) írta le.

Száz évvel később, 1999-ben Dorog és Esztergom környékének botanikai felmérése során⁹ a Búbánat-völgy–Szamár-hegy védett növényei között találjuk a következő fajokat: tavaszi hérics (*Adonis vernalis*), piros madárbirs (*Cotoneaster integerrimus*), apró nőszirm (*Iris pumila*), füles kosbor (*Orchis mascula L.*) (bázisszegény talajon, a Szamár-hegy északi lejtőjén), nagy ezerjófű (*Dictamnus albus*), dunai szegfű (*Dianthus collinus*), Simon-kék-perje (*Molinia simonii*) a Szamár-hegy melletti tözezes réten.

Mivel ma már e városrész egy része beépített, lakott terület, fokozott védelemre szorul ez a különleges élővilággal rendelkező, szépséges völgy.

Langó Zsuzsanna

A Kisalföld és a Sárköz történeti kapcsolatai

GEOGRÁFIAI, NÉPRAJZI HASONLÓSÁG

A Kisalföld és a Sárköz a Duna magyarországi folyásának felső, illetve középső szakaszán fekvő, folyam kétparti magyar földrajzi tájak. Geográfiai és néprajzi szempontból mindkettő több kisebb egységre bontható.¹ A Kisalföldön találjuk a Győri-medencét, a Marcal-medencét, a Komárom–Esztergomi-síkságot. Ezekben belül találhatóak a Csallóköz (Aranykert), a Főtáj, a Szigetköz, a Mátyusföld, a Rábaköz, a Tóköz, a Vízköz, a Csilizköz, a Bársonyos, Győri puszták, a „kurtaszoknyás” falvak, az Alsó-Vág és az Alsó-Garam vidéke. A Sárköz két nagy tája a Tolnai-Sárköz a maga öt ősi magyar településével (Báta, Bogyiszló, Decs Sárpilis, Ócsény) és a Solti-síkságon elhelyezkedő Kalocsai-Sárköz. Ez utóbbiban megkülönböztetjük a Kalocsai-pusztákat a *potának* nevezett katolikus magyar népességével, a kontinuos, Duna menti, javarészt református falvakat (Pataj, Ordas, Foktó, Fajs, Érsekcsanád, Szeremle), az újonnan érkezett magyarok falvait és a nemzetiségek (sváb: Hajós, Harta, Császártöltés, tót: Miske, rác: Bática, Dusnok) településeit.²

A Duna szabályozása és az árvízmentesítés előtt mindkét táj mély fekvésű, vízjárta, mocsaras, erdős jellegű volt, s ez a földrajzi adottság az évenként ismétlődő árvizek mellett nem csak védelmet nyújtott az ellenség ellen az itt letelepedő népeknek, hanem táplálkozásukat vaddal, hallal, madártojással, gyümölcscsel, mézzel, építkezésüket, tüzelésüket fával, náddal, gyékénnyel bőségesen biztosította. A vizenyős erdei rétek, legelők emellett lehetővé tették a jelentős állattenyésztést, hiszen az úrbéri perek lezártaig, a tagosításig e tájak falvainak határa túlnyomórészt legelő volt, gabonatermesztésüket távoli magasabb szinten fekvő bérelt pusztáikon oldották meg, míg saját határukban csak a partosabb részekben végezhettek földművelést, amely leginkább kertészkedést jelentett. A Duna pedig,

9 Bauer Norbert–Barna János: Dorog és környékének növényvilága. Bakonyi Természettudományi Múzeum, Veszprém, 1999. 6–25.

1 Kósa László–Filep Antal 1975. 129.

2 Uo. 160.